

Отож, по-перше, *бути християнином* зовсім не означає бути в полоні якогось там «юдейського облукання»: це успадкування всього найкращого, «юдейського» і «не-юдейського» (в тому числі й українського), що створило людство у своєму пориванні знати Господа. По-друге, *бути християнином* означає, що любов до свого народу, здоровий *націоналізм* не мусить переростати в *нацизм*, який є безпомічним й заздрісним копіюванням ідеї «обраного народу», підміняючи духовну єдність етнічним шовінізмом. Виживання слідів язичницької психології є справжнім очищенням християнства.

### Список використаних джерел:

1. Зубов А. Русская православная церковь в посттоталитарном пространстве // Континет-85. — М.-Париж, 1996.
2. Попович М.В. Мироззрение древних славян. — К., 1995.

The article is about the phenomenon of double faith in Christian ceremonies and activation of neoyazhichnictva in the modern world which is not connected with church studies.

**Key words and word-combinations:** double faith, Jewish genesis of Christianity, Christian spiritual tradition, canon.

*Отримано: 10.09.2009 р.*

УДК 001(477)(092):22:811.161.2'25

**Л. І. Бондарчук**

*Житомирський державний університет імені Івана Франка*

## **НА ШЛЯХАХ ДУХОВНОГО ВИЗВОЛЕННЯ РІДНОГО НАРОДУ (ОСОБЛИВІСТЬ СТИЛЮ ПЕРЕКЛАДУ «БІБЛІЇ» І. ОГІЄНКА)**

Авторка відтворює фактори, що спонукали І. Огієнка до перекладу Св. Письма, також — завершення праці в складних умовах еміграції.

**Ключові слова і словосполучення:** Книга, Св. Письмо, український переклад, рідна мова, Христова наука, Воскресіння, українське православ'я, методологія перекладу, Біблія, Британське Біблійне товариство, авторське тлумачення, духовне призначення, Євангеліє.

*... Біблія — свята наснага  
Твоєму розуму навіки.  
І. Огієнко*

Сучасні дослідники називають Івана Огієнка «одним з найадметних корифеєв славянської науки» (М. Прыгодзіч), видатним українським ученим ХХ ст. (З. Тіменик, М. Тимошик, А. Бурячок, Є. Сохачька та ін.). Спостережено, що з 90-а прожитих років 75 оддав І. Огієнко творчій праці, найбільше в галузі мовознавства, де він сягнув світового рівня.

У нашій увазі — творча діяльність проф. І. Огієнка як перекладача Біблії, «видатного біблійного текстолога» (З. Тіменик).

Що спонукало українського професора взятися за переклад Св. Письма, яким був шлях до нього — шлях духовного визволення рідного народу?

... Науці відомий переклад Біблії, здійснений цілою когортою тлумачів у Єгипетській Олександрії у III сторіччі до Н.Х. З давньогрецької мови, потім з давньоєврейської на латинську переклав Біблію Блаженний Ієронім (348-420 від Н.Х.). Грецька церква боялася, щоб новітні перекладачі не вклали в текст думок, яких нема в оригіналі, і заборонили переклад Біблії на нові мови. Все ж близько 1380 р. Біблію на англійську мову перекладає Джон Вінклер, пізніше, у 1535 р., завершує переклад Вільям Тіндаль. Відомим є і переклад Біблії на живу французьку мову Жана Кальвіна.

У 1534 р. переклад Біблії на німецьку мову здійснює Мартин Лютер, і цей переклад був своєрідним поштовхом для розвитку національної (німецької) літературної мови, а також — науки про мову. Задовго до Лютера, за висновком ак. А. Білецького, «під час навернення слов'ян до християнства Євангелія були перекладені з грецької на старослов'янську» [1, с. 123].

Справді, перші слов'янські переклади Біблії пов'язані з місією св. Кирила та Мефодія серед слов'ян. Надалі, в XVI ст., серед біблійних рукописів старослов'янською мовою з'являються перші переклади і живою, народною мовою. Зокрема, у 1561 р. — Пересопницьке Євангеліє, у 1569-1572 рр. — Крехівський Апостол, пізніше, у 1568 р., — Учителіне Євангеліє, 1574 р. — Львівський Апостол.

Прагнення мати переклад Св. Письма народною мовою особливо посилюється у кінці 40-х рр. XIX ст., в час національного пробудження українців. У списку перекладачів — П. Морачевський, М. Шашкевич, В. Александров та інші.

На початку XX ст., 1903 р., у Відні з'являється український переклад за оригінальними текстами усїєї Біблії. Автори — П. Куліш, І. Левицький та І. Пулюй. Доля перекладу бала драматичною. В умовах чинності Емського указу на території християнської держави Росії переклад Біблії йшов 40-а мовами і наріччями, однак україномовна книжка була приречена — їй не дозволялося навіть ввозити з-за кордону.

Достатньо перегорнути сторінки «Доклада Комиссії по вопросу объ отъмънъ стеснѣній малорусскаго печатнаго слова» (1905), щоб підтвердити висновок: «... враги духовной самостоятельности малорусскаго племени, и чужие, и свои, добились того, что на малорусскую письменность обрушился тяжкій ударъ. Любопытно, что непосредственной причиной его было не какое-либо неблагоприятное сочиненіе на малорусскомъ языкъ, а упомянутый выше перевод Евангелія, тщательнo, благоговѣйно и умъло исполненный инспекторомъ Нъжинскаго Лицея Филиппомъ Семеновичемъ Морачевским, смотрѣвшій на свой трудъ какъ на богоугодный подвигъ. Когда этотъ переводъ, горячо одобренный и рекомендованный Академіей Наук, поступись на благословеніе Св. Синода, оттуда онъ былъ посланъ для оцѣнки и заключенія епископу Калужскому Іакову Миткевичу, шефу

жандармовъ князю Долгорукому и Кіевскому генерал-губернатору Анненкову. Изъ нихъ первый сначала склонялся къ одобренію труда Морачевскаго, но потомъ, уступивъ постороннимъ вплиніямъ, объявилъ его излишнимъ при великорусскомъ переводѣ, понятномъ будто бы всякому Малорусу, второй отозвался умъренно и неопредѣленно, третій призналъ его «опаснымъ и вреднымъ» потому, что существованіе особою малорусскою літературы, дозволеніе которой вытекаетъ изъ дозволенія Св. Писанія на малорусскомъ языкѣ, повлечетъ за собою отторженіе Малороссіи отъ Россійской державы» [2, с. 115]. Осъ такий фактъ наводиться в тексті доповіді комісії з питання «Объ отмънь стьсненній малорусскаго печатного слова», під керівництвом ак. Ф. Корша, в складі академіків В. Заленського, А. Лаппо-Данилевського, С. Ольденбурга, А. Фамінцина, Ф. Фортунатова та О. Шахматова.

В Записці Імператорської Академії Наук, зверненій до Комітету Міністрів Російської імперії, підкреслювалося: «Только горячая любовь къ родной Украинѣ помогла малорусскому образованному обществу перенести тяжкій и совершенно имъ незаслуженный ударъ» [2, с. 38].

Своїм тернистим шляхом до перекладу Св. Письма рухається на поч. ХХ ст. й Іван Огієнко. Біблію Куліша український учений знав, сприймав її як велику історичну подію у духовному житті України, заслугою вважав і оцінив як «високошляхетне і побожне завдання» Британського Біблійного товариства — нести Біблію кожному народові в його рідній мові» [3, с. 245]. Відоме разом з тим критичне ставлення Огієнка до стилю Кулішевого тексту, який уявлявся невідповідним до національного сприймання.

Ймовірно, саме ця деталь зміцнила прагнення Огієнка власними силами здійснити переклад Св. Письма, але, безумовно, це не було єдиною причиною такого рішення.

Ще навчаючись у початковій школі у містечку Брусиліві на Житомирщині, Огієнко-підліток відчув благодійний вплив слова рідної мови, церковного співу, християнської моралі. Його духовному зросту сприяли незабутні учитель Іван Сливка та священник Никанор Сташевський. Пізніше, вивчаючи в Київському університеті св. Володимира старогрецьку, іврит, латину, санскрит, європейські мови, Огієнко-студент проявляє інтерес до давнього Ізраїлю, його релігії, історії, культури, традиції, менталітету нації. При цьому не згасає постійний об'єкт пізнання та роздумів — українська історія, культура, українська мова та її історія, церква. Так формується відчуття необхідності соборності української нації, визначається мета усього творчого життя як любов до ближнього (за Христовою наукою), тобто до свого духовно поневоленого народу, свідоме служіння йому.

Уважається, що почав перекладати Біблію І. Огієнко у 1917 р. Але цьому початкові передувала величезна, напружена творча праця, яку можна назвати підготовчою. У згаданому 1917-му році Огієнко видає «Українську граматику», а у підручнику з релігії архієпископа Олексія (Дородниці) зовсім не випадково вміщені у його перекладі

окремі мотиви. Так почалося входження проф. І.Огієнка у сферу релігії, яку він розглядав як сферу української культури, українського духу, безумовно, — й української мови. Не випадково пізніше Огієнко назве українське відродження часів УНР величним словом Воскресіння. Саме у цей період закладається у Кам'янці-Подільському державний український університет, а в ньому — уперше на сході слов'янства — відкривається богословський факультет, кафедра юдаїстики, і уже у 1919 р. кандидатом на Міністра ісповідань призначено ректора університету проф. Івана Огієнка.

Відродження українського православ'я І. Огієнко пов'язував з діяльністю церковних братств, з функціонуванням української мови у всіх сферах церкви. Учений вірить у духовну силу україномовного Св. Письма, у те, що, увійшовши до храму, народ освятиться рідною мовою. І сьогодні багато з висловів І. Огієнка з «Науки про рідномовні обов'язки» та інших джерел сприймаються як афористичні:

*Церква — це душа народу, а мова Церкви — це ключ до цієї душі.*

*Рідна мова — це святощі, скарб, цементуюча сила, що з'єднує етнографічну масу у свідому націю.*

*Від рідної мови душа небесіє.*

*Біблія — найкращий підручник вивчення літературної мови.*

*Народ, позбавлений радості рідномовних богослужб, нагадує в'язня, що любується світом Божим через в'язничі ґрати.*

Але повернімося до хронології.

1 грудня 1919 р. створено Комісію для перекладу богослужбових книг і Св. Письма, життєписів святих, книг релігійно-морального змісту. А 1920 рік став початком вимушеної еміграції. Покинуто університет, попереду — чужина, невідомість, але не згасає творчість.

... Уже в еміграції, яку І. Огієнко називав українською Голгоатою, не припиняється його інтенсивна підготовча праця перед основною — перекладом Св. Письма, що стане справою багатолітнього його творчого життя. В його увазі — історія українського Біблійного перекладу, зокрема, окремі дослідження автор присвячує Пересопницькому Євангелію та Житомирському Євангелію, перекладає «Святу літургію» Івана Золотоуста, «Святу відправу на Зелені Свята», богослужбові книги, укладає тексти благальних прохань, молитов, синодиків, пам'яток. Ця робота збагачувала відчуття духовної сили і краси народного слова, також — чуття ритмізованого світу біблійної мови, а саму рідну мову відчував як духовну сув'язь землі і неба (З. Тіменик). З. Тіменик наводить важливе зізнання перекладача: «На українському ґрунті я перший запроваджую цей «молитовний ритм», він тісніше єдне наше душу з Небом, власне він окрилоє нашого духа» [3, с. 95].

Так закладалася методологія перекладу як наукового, з власною методикою («Метода — душа праці»), власними гіпотезами, єдністю стилю, що можливе за умови одного автора. Величезною підготовчою школою перекладу стала багаторічна праця над «Стилістичним словником», «Словником слів, у літературній мові не уживаних», «Етимолого-семантичним словником» та іншими, що сформувало систем-

ний підхід до слова, в історичному контексті, семантичному розгалуженні, що забезпечило перспективний підхід до мови як явища живо-го, рухомого, духовного.

Є одна офіційна дата у творчому житті українського професора — 1 квітня 1936 р. Саме тоді він уклав угоду з Британським Біблійним товариством, згідно якого отримував право перекладати Біблійні книги. Починається неймовірно напружена, насичена перекладацька праця. У тяжких умовах емігрантського життя 1937 р. Іван Огієнко видає у Львові переклади 4-х Євангелій — Матвія, Марка, Луки й Івана. А через 2 роки у Варшаві надруковано переклад Нового Заповіту з додатком — Псалтирем.

Практично літом 1940 р. переклад Біблії наблизився до кінця. Та наближалися і лихі воєнні події, а разом з ними для перекладача — тяжкі варшавські втрати: у василіанській друкарні згоріла праця «Біблійний стиль», згоріли й джерела до перекладу Біблії. Гітлерівці заборонили розповсюджувати переклад Нового Заповіту, конфіскували архієпископське послання з Євангельським застереженням, поширюваним І. Огієнком: «Сховай свого меча, бо всі, хто візьме меча, — від меча і загине!» Тим часом (хіба не чудо над чудами!) оригінал перекладу Біблії, як пише З. Тіменик, урятувався, «промандрувавши на плечах через усі шляхи евакуаційних небезпек (тема для окремої книжки)» [3, с. 63].

Тривожні 1942-1943 рр...

... Жахливою неприємністю був новий донос з Варшави: певне, Іларіон — єврей, бо переклав Біблію з давньоєврейської мови!.. Лише воля, силу духу і відчуття праведності своєї праці вочевидь, за висновком Є. Сохаської, допомогли І. Огієнкові вижити, уникнути гітлерівської облати [4, с. 130].

До щасливого дня виходу повного перекладу лишалося 22 роки! 12 червня (від 1940) 1962 р. І. Огієнко одержав з Лондона сигнальний примірник Біблії — великоформатного тому обсягом 1524 сторінки.

«Відтоді саме цей переклад Огієнка, — зазначає М. Тимошик, — став взірцем до декількох пізніших перевидань, зокрема, і в Москві 1988 р., коли Московський патріарх прийняв рішення про видання Біблії українською мовою на відзнаку 1000-ліття Хрещення Русі» [5, с. 259].

Вихід такої Книги мав би стати величезною подією у культурному житті українського народу. Та український народ був бездержавний — Україна радянська мовчала. Оцінили величезну працю українського професора, як це не раз бувало, чужинці. Зокрема, відомий біблеїст Мартин Гофман писав у листі до І. Огієнка: «Це велике щастя, що Ваш переклад не був знищений війною. Він такий гарний, що його друкування буде un evenement extraordinaire» («Слово істини». — 1948. — Ч.5.). Проф. М. Тимошик наводить оцінку одного з авторитетних знавців Св. Письма К. Костіва: «Українська Біблія у перекладі проф. д-ра І.Огієнка класична, найкраща з досі існуючих перекладів чи не між усіма слов'янами» [5, с. 260].

Біблія І. Огієнка, за узагальненням М. Тимошика, перевидавалася у Канаді, США, країнах Західної Європи — в Україні побачила світ у 1995 р. [5, с. 260].

Сучасні дослідники перекладеного Огієнком тексту Біблії (Н. Рибак, З.Бичко, Д. Снага та ін.) привертають увагу до української, живої, пісенної мови перекладу, відзначають вільне уживання старослов'янizmів, відсутність слів вульгарних, надто буденних, також — постійний пошук правдивого значення слова чи словосполучки («наш народ» замість «Ізраїль», «Змилуйся, Господи!» замість «Господи, помилуй!» та ін.). Цікавим є висновок М. Феллера про виразний зв'язок стилю тексту з національним українським мисленням [6, с. 191]. Зокрема, Огієнко вважає питомою ознакою його простоту думання (це стиль «простий, ясний»), перевагу паратаксиста над гіпотаксою. Паратакса у давньоєврейській мові, за дослідженням перекладача, є рідним граматичним явищем і в слов'янських мовах, як і давальний етичний («І пішла вона, і сіла собі навпроти»). Але ці явища геть зруйновані грецьким текстом у старослов'янських варіантах. Надзвичайно ясно задіяна й українська фраземіка, що теж впливає на національне сприймання [7, с. 70].

Переклад супроводжується ретельним авторським тлумаченням маловідомих чи невідомих слів, словосполук, є воістину енциклопедичним, науковим і разом з цим — привабливим, доступним. Енергетичне поле перекладного тексту — потужне, мова — класична українська літературна мова, засобами якої збережено пісенний ритм оригіналу. І. Огієнко мріяв, щоб мова перекладу була зразковою, була «найкращим підручником» вивчення літературної мови, — і це йому вдалося. Він не тільки явив читачеві пречудову слов'янську українську, віками поневолену мову, але й засвідчив безмежну перспективу усєї системи її лексичного багатства, виражальних засобів.

Варто зазначити, замість висновку, що в Україні сучасній зростає зацікавлення Біблією. Вона повертає людині її духовне призначення і розуміння того, що матеріальний поступ неможливий без духовного розвитку, без наповнення усіх сфер життя духовним змістом.

#### **Список використаних джерел:**

1. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. — К.: АртЕк, 1996. — 223 с.
2. Императорская Академия Наук, об отмене стесненной малорусского печатного слова (1905, текст (С. 6-42) Записки уряду, С. 15). [Б.в.д.].
3. Тіменик З. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). 1882-1972. Життєписно-бібліографічний нарис. — Львів, 1997. — 227 с.
4. Сохацька Є.І. «Не гнись під вдарями обуха...» (Штрихи до життєпису І.Огієнка за сторінками його перших канадських видань // І.Огієнко і сучасна наука та освіта. Наук. зб. Серія історична та філологічна. — Кам'янець-Подільський, 2007. — Вип. IV. — С. 119-148).
5. Тимошик М. «Лишусь наввіки з чужиною...» Митрополит Іларіон [І.Огієнко] і українське відродження. — Вінніпег—Київ: Укр. правосл. Собор Св. Покрови; Наук.-вид. центр «Наша культура і наука», 2000. — 545 с.
6. Феллер М. Зв'язок стилю з національним мисленням та їх вплив на переклад Біблії // І. Огієнко (Незабутні імена укр. науки). Тези доп. Всеукр.

- наук. конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження проф. І.Огієнка (26-27 травня 1992 р.). — Львів, 1992. — Ч.І. — С. 190-192.
7. Демський М. Фраземіка в Євангелії Матвія у перекладі І. Огієнка та Т. Хоменка // І.Огієнко (Незабутні імена укр. науки). Тези доп. Всеукр. наук. конференції, присв. 110-річчю від дня нар. проф. І. Огієнка (26-27 травня 1992). — Львів, 1992. — Ч.І. — С. 70-74.
  8. Чепіга І.І. Огієнко про українські переклади Євангельських текстів XVI ст. // Тези доп. наук.-практ. конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І. Огієнка в контексті укр. національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). — Кам'янець-Подільський, 1992. — С. 116-118.
  9. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / Переклад проф. І. Огієнка: Укр. Біблійне Товариство, 2002. — JBV-Dillenburg, 2006. 1375 с.
  10. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки // І. Огієнко [Незабутні імена української науки]. Тези доп. Всеукр. наук. конференції, присв. 110-річчю від дня народження проф. І. Огієнка — 26-27 травня 1992. — Львів, 1992. — Ч.І. — С. 4-16.

The author depicts the factors — that stimulated I. Ohienko to the Bible's-translation and its finishing in difficult conditions in emigration.

**Key words and word-combinations:** Books, Ukrainian translation, native language, the science of Christ, the Revival, Ukrainian Orthodox, the methodology of translation, Bible, British Bible Society, spiritual purpose, the Gospel.

*Отримано: 30.04.2009 р.*

УДК 001(477)+262](092)

**Богдан Демчук**

*Протоієрей, Канада*

## **ІВАН ОГІЄНКО (МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН) — БОГОСЛОВ, ТЕОРЕТИК І ПАСТИРСЬКИЙ ДОРАДНИК**

У статті йдеться про Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) як теоретика і практика Православ'я.

**Ключові слова і словосполучення:** незалежна Церква, теоретик, наставник-вихователь, подвижник, суспільна служба.

8 серпня 1951 року Митрополит Іларіон на Надзвичайному Соборі УПЦ в Канаді, прийнявши волю православних українців Канади, був обраний Митрополитом Української Православної Церкви в Канаді. Митрополит Іларіон прийняв це рішення Собору зі словами: «Всеканадський Соборе! Твоя воля, це наказ мені, бо воля народу, то воля Божа. Тому твоє обрання мене Митрополитом УПЦК всієї Канади 'приємлю нічесоже вопреки глаголя'» [1, с. 360]. Це був новий розділ в історії УПЦ, вона стала Митрополією. Вона стала окремою самостійною і незалежною Церквою і відтепер могла висвячувати своїх власних ієрархів [2].